

SOBRE L'ADOPCIÓ INTERNACIONAL. L'ús de la imatge dels nens i nenes i el "mercadeig".

Carlos Antonio Sánchez-Valverde Visus

Doctor en Pedagogia
Educador Social

Resumen

L'adopció internacional és una de les manifestacions de l'acolliment que més desenvolupament ha tingut darrerament al nostre país. I s'ha demostrat com una de les estratègies d'optimització de la vida de molts infants. En aquesta col·laboració es fa un recorregut pel fet de l'adopció i la seva vessant internacional per acabar analitzant algunes pràctiques i la seva adequació al respecte dels drets dels infants. Això ens col·loca davant de situacions en les que, des de la mirada jurídica i ètica, potser no s'estigui assegurant de manera efectiva l'interès superior de l'infant".

Paraules clau: adopció internacional, mercadeig, confidencialitat, ús de la imatge, drets del infants.

Abstract

International adoption is one of the forms of fostering which most developed in our country in recent years. It proved to be one of the most efficient optimization strategies for the life of many children. This article presents a "journey" through adoption both local and international and ends analyzing some practices and their suitability with respect to children's rights. This leaves us in a situation in which, from a legal and ethical perspective, perhaps "the best interests of the child" are not being effectively guaranteed.

Keywords: adoption, marketing, confidentiality, use of image, children's rights.

Les paraules que segueixen volen expressar les reflexions que ha provocat en l'autor el fet de conèixer diferents recursos oberts a l'accés de tothom a través d'internet (pàgines WEB que ofereixen nens adoptables "a la carta", etc.) tot ubicant aquestes reflexions en la normativa internacional i en el sentit i contingut d'aquest acte: l'adopció, en primer lloc, el seu caràcter internacional en un segon moment, i l'interès superior de l'infant com a orientador d'una acció en la que han de prevaldre els seus drets, i entre ells, el de la pròpia imatge.

1. L'ADOPCIÓ

L'adopció és una acció, que es dona en l'espai social, que ofereix sortida tant als desitjos de filiació dels adults com a la necessitat de protecció de determinants infants.

Actua, a més, com a un recurs que ajuda al desenvolupament de la personalitat dels nens i nenes, enfront de les conseqüències perverses que poden derivar-se de la institucionalització dels nens protegits pels sistemes d'atenció a la infància. (Ocón, 2005:206).

Com recorda Carme Capdevila, la família ha estat el principal agent socialitzador de l'individu al llarg de la Història. Es troba present a totes les societats i *"esdevé la principal institució educadora: transmet valors i normes, dota d'habilitats socials, satisfà les necessitats tant materials com afectives i afavoreix el desenvolupament psicològic correcte de la persona, especialment d'infants i adolescents"* (presentació a Montserrat; Casas; Navarro, 2010:7)

La societat en el seu conjunt està assumint una nova cultura de l'adopció com a mitjà normal de constituir una família, produint-se, per altra banda, un augment de les adopcions altruistes i de l'acceptació social de les famílies monoparentals i multirracials (Oliván, 2005:118)

Però, per altra banda, hem de ser conscients també de que assistim al desenvolupament d'una concepció tendenciosa: el dret a tenir un fill/filla substitueix (o preval sobre) els drets dels infants (Saclier, 1999:1), trencant així la línia que s'havia insaturat amb el canvi sociològic de després de la II Guerra Mundial, que centrava la filosofia de l'interès superior del nen, com a informadora de les regulacions (Berástegui, 2005:29).

Tot sense oblidar que, en clau antropològica i sociològica, en aquesta configuració social que estem vivint, *"les dones pobres es converteixen en proveïdores de nens, d'embrions, d'òvuls i d'altres parts del seus cossos per al mercat de l'adopció i de la reproducció"* (Tovar, 1998:92).

1.1. L'adopció internacional

Claudia Fonseca (2013:1) ens recorda com la "circulació infantil", en la que nens i nenes de totes les edats són criats per adults que no els van engendrar (al marge del model "europeu-americà del nord" de família nuclear, on des del naixement fins l'edat adulta els infants creixen sota la cura d'una única parella d'adults, preferiblement els seus progenitors), ha format part del funcionament cultural de moltes tradicions i de molts pobles i té forts arrels antropològics.

La necessitat d'atendre els nens i nenes refugiats de la II Guerra Mundial (Berástegui, 2005:26), va generar un corrent de circulació d'abast més internacional (on les famílies voluntàries d'acollida expressaven la seva solidaritat, però on no s'esperava d'ells que assumissin la identitat de la nova família, ni la religió, la nacionalitat o la cultura de la llar acollidora) que va posar les bases per a la regulació, a les legislacions nacionals e internacional, ja als 60, de l'adopció internacional "plena", la que estipula la ruptura total amb la família de naixement.

Però, també resulta innegable que la pobresa crònica, acompanyada de carències (higiene, alimentació insuficient, epidèmies, etc.), té efectes radicals sobre el creixement dels més joves. En aquestes situacions, la circulació infantil sí que actua com a "estratègia efectiva de supervivència" (Fonseca, 2013:8).

Des de les premisses anteriors, "l'adopció internacional constitueix una opció molt adequada per a optimitzar la vida i el futur de milions de nens" (Ocón, 2005:206).

I com diuen alguns autors, (Khabibullina, 2008, para.18) "... no es pot deixar de banda el fet de que la popularitat dels orfes en el mercat de l'adopció internacional fa que els "països emissors" prestin més atenció als problemes dels nens abandonats, de les institucions i als problemes dels pares biològics".

Però, no hauríem d'oblidar que les pràctiques estatals sobre la regulació de la producció i circulació de nens i nenes en la economia del mercat global (tant el nen/a-regal, com el venut), són el producte de la lògica mercantilista, quan la donació i la recepció d'un nen/a –i el fet de ser un nen/a donat– estan en tensió amb les pràctiques del mercat, produint contradiccions en el parentesc adoptiu, ambigüitats en la legislació i en el potencial creatiu de famílies adoptives (Ingveesson, 2012).

1.2. Les magnituds de l'adopció internacional als darrers anys.

Les dades, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol, ens ofereixen unes manifestacions importants, i amb un procés exponencial en les dues darreres dècades, que va tenir el seu pic més alt (a Catalunya) l'any 2004, amb més de 1550 nens i nenes adoptats, en comparació dels quasi 300 de l'any 1998 (Brancós, 2008:171). L'estudi d'Inés Brancós Coll (2008), fet des de criteris demogràfics, ofereix tot un seguit de dades entre el anys 1990 i 2008 força interessants. Així, per exemple, podem observar per a comprovar l'exponencialitat del fet, com de les 30 demandes d'adopció internacional fetes en Catalunya en 1990 es passarà a 3168 l'any 2004 (Brancós, 2008:141).

Des de la meitat de la primera dècada del segle XXI però, el volum de l'adopció internacional ha minvat les seves magnituds. En part també per l'extensió de la idea, ja recollida al Conveni de La Haia (article 4), de que l'acolliment per part de famílies estrangeres sols hauria de ser aprovat quan "no hagi estat possible trobar en el seu propi país una forma de cura alternativa de caràcter familiar i permanent".

La darreres dades recollides a la Memòria de l'ICAA del 2011, parlen d'un total de 614 nens i nenes adoptats d'altres països (ICAA, 2011:19).

I pel que fa a la distribució dels principals països sol·licitats a Catalunya, entre 1995 i 2006, trobem que de les quasi 22000 peticions, gairebé el 28 % eren d'infants xinesos (més 6100 casos) i el 21 % (quasi 4600), russos (Brancós, 2008:149).

Pel que fa a l'àmbit estatal, segons la *Dirección General de Política social, de las familias y de la infancia*, del Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad (2012), les dades del fenomen de l'adopció internacional a Espanya van significar al voltant de 2600 processos al 2011, en una tendència a la baixa des del 2006 quan havien significat més de 4400 processos.¹

1.3. El mercat.

Bàrbara Yngvesson, afirma que,

"La idea de que l'adopció legal és un "mercat" és un anatema per a moltes famílies adoptives, agències d'adopció i funcionaris/es de països emissors i receptors. Però, és acceptada com a sentit comú (a voltes sensacional e inquietant) per al públic i per moltes persones adoptades, algunes de les quals parlen irònicament de la seva condició de "Fabricat en ... Colòmbia [Índia, Corea, Nepal, Xile, etc]" (Yngvesson, 2012, para. 19)

Al suplement RUSIAHOY.COM, que s'oferia dins del diari El PAÍS del 20 de març de 2013, podem trobar un reportatge sota el títol "Quan la cigonya ve de Rússia" que fa un recorregut sobre aquestes qüestions i entre les quals es destaca: que el temps mitjà per procés és d'uns 2 anys i que la despesa és de "al voltant dels 35000 €". Recordem que Rússia ha estat el segon país de demanda i execució d'adopcions internacionals a Catalunya en les darreres dues dècades.

L'article 32 del Conveni de La Haia diu que cap persona pot obtenir beneficis com a conseqüència d'una intervenció en una adopció internacional; que tan sols es podran reclamar despeses directes, inclosos el honoraris "raonables" del professionals; i que els treballadors de les institucions afectades no podran rebre remuneracions desproporcionades.

No serem nosaltres qui farem aquí una valoració sobre si les despeses mitjanes referides respecten aquestes indicacions de la regulació internacional. Encara que la interpel·lació en clau ètica, sí que ens la fem.

¹ Veure <http://www.msc.es/ssi/familiasInfancia/adopciones/estadisticas.htm>.

Els riscos associats a l'adopció internacional han estat posat de manifest per molt autors e institucions, entre elles Chantal Saclier, del SSI (Servei Social Internacional) qui posa de manifest com la forta demanda "*condueix a múltiples abusos i tràfics on el nen es converteix en un objecte de mercat i en els quals participen persones i organismes tant de països d'acollida com de països d'origen*".(Saclier, 1999:5)

I hem de recordar també que el "*concepte de 'transferència gratuïta' d'un nen/a en adopció pot ser vist com a una ficció jurídica i social que desconeix la naturalesa contractual d'un procés en el qual els nens/es són separats d'un autor/a i connectats a un altre, a canvi de la promesa de tenir cura d'ells*".(Ingveson, 2012, para. 28)

1.4. El mercadeig.

Rússia, com veiem abans, s'ha convertit en un dels països emissors de nens/es adoptables més importants del món.

Entrant en el factor desencadenant d'aquesta col·laboració, dir que fa unes setmanes vaig tenir coneixement d'un exemple de com funcionen alguns processos relacionats amb tot això de l'adopció internacional a partir del "enllaç (link)" que ara comparteixo amb vosaltres: <http://www.usynovite.ru/db/>.

La pàgina web forma part d'un projecte del Govern rus (Ministeri d'educació i ciència) que vol promoure l'adopció, l'acollida i l'ajut a les criatures en l'àmbit nacional (Khabibullina, 2008, para. 19). Encara que es fa servir també en els processos internacionals.

I sense entrar a valorar les seves intencions, el que intentarem analitzar aquí és la seva concreció pràctica. El que sorprèn és el llenguatge i el nivell d'exposició, de visibilització, d'aparent normalitat, etc. amb que tot es presenta dins del web. Es parla d'un "Banc de dades federal dels orfes i nens privats de la cura parental", o de que "si es vol informació sobre l'estat de salut i altres informacions d'interès dels nens, es recomana contactar amb els operadors regionals pertinents".

Però, probablement, el més impactant és que quan ingresses a aquesta pàgina web (que gestiona una ONG russa, SPDC: Social Projects Development Center, en la seva denominació anglesa), hi ha un menú desplegable sota el títol "*Cerca de fill*". I quan l'actives, et demanen la següent informació del nen o nena desitjat: sexe, color dels ulls, color de cabell, any de naixement, expectativa (adopció, custòdia, casa cuna...), si vols que tingui germans o no... I quan has omplert tot això, l'aplicatiu fa una cerca a les seves bases de dades (més de 130000 nens i nenes) i surten en pantalla les fotografies dels nens/nenes que contemplin les característiques escollides i amb una referència al seu caràcter, les seves habilitats, hàbits, etc... I a la regió de la qual és originari l'infant i l'organisme amb el qual s'ha d'entrar en contacte.

Altres exemples de pàgines d'adopcions internacionals, ateses fins i tot per Agències de viatges², ja les coneixia personalment, però malgrat el seu contingut asèptic i mercantilista, no m'havien cridat tant l'atenció com aquesta.

I com deia abans, la meva sorpresa no està només provocada pel fet que aquest web podria transgredir tantes regulacions internacionals. És que a sobre, el fa amb uns nivells de publicitat, que sembla l'anunci d'alguns tipus de mercaderies d'un comerç legal que li van recordar a l'autor d'aquesta col·laboració aquella cançó de fa uns anys: "passin i mirin, la funció va a començar!".

2. LA REGULACIÓ DEL DRET A LA CONFIDENCIALITAT I A LA PROTECCIÓ DE DADES DELS INFANTS.

2.1. Les regulacions internacionals.

La Convenció de Drets dels Infants (1989, article 16) regula el Dret a la confidencialitat i al respecte de la vida privada, tant la dels nens i nenes com la dels seus pares biològics i de la família adoptiva. Entre les qüestions a protegir es troba la pròpia imatge.

I en una lectura suggerida d'interpretació d'aquests principis, feta des del Servei Social Internacional (Centre Internacional de Referència para la Protecció del Nen en l'Adopció SSI/CIR- Ginebra), es defensa que l'accés al seu expedient haurà d'estar reglamentat estrictament. I que,

"... quan sigui necessari, en l'interès superior de l'infant, la publicació d'informacions personals, es difondran, a través dels mitjans que s'estimi adequats, a receptors seleccionats per la seva capacitat o interès a proposar solucions, però no es posarà a disposició d'un ampli públic no identificat a través de mitjans tipus Internet." (SSI/CIR, 2009:7)

Aquest suggeriment actualitza la lectura fent una interpretació seguint la intenció que hauria tingut el legislador en fer la Convenció, que va ser aprovada, no ho oblidem, abans de poder conèixer els instruments i eines que van venir després i que han revolucionat el fet comunicatiu. I està feta per un organisme internacional de reconegut prestigi i trajectòria³.

² Veure: <http://www.932650449.com/DossierTRANSMESverano20.htm>

³ Veure: <http://www.iss-ssi.org/2009/index.php?id=60>

Per altra banda, i en una posició coincident, la *Guia de bones pràctiques del Conveni de La Haia sobre adopció internacional* de 1993 (feta per la mateixa Oficina permanent de la Conferència de La Haia- HCCH, en 2008) ens diu en la seva recomanació 578 que *"Els Estats han d'assegurar que les seves mesures d'implementació continguin garanties per a preservar la confidencialitat de la informació sobre els pares adoptius i el nen"* (HCCH, 2008:133).

En una primera anàlisi del recurs d'Internet que hem presentat, podríem interpel·lar-nos sobre si aquestes pràctiques respecten les indicacions o suggeriments d'interpretació que hem aportat. O com a mínim, si no s'està fent una interpretació/aplicació força laxa de les mateixes.

2.2. I a casa nostra?

La qüestió del respecte a la pròpia imatge dels infants, i l'ús indegut, és un dels temes sobre el que més atenció s'ha prestat des del legislador, darrerament.

La Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència, recull al seu article 36 el següent redactat:

"Dret a la protecció de l'honor, la dignitat, la intimitat i la pròpia imatge

- 1. L'infant o l'adolescent té dret a la protecció de l'honor, la dignitat, la intimitat i la pròpia imatge.*
- 2. S'ha de preservar els infants i els adolescents de la difusió de llurs dades personals, de la difusió d'imatges que atempten contra llur dignitat i de l'explotació econòmica de llur imatge".*

Per altra banda, l'article 64.3 de la mateixa llei, ens diu:

"Els mitjans de comunicació social que emeten o tenen difusió en el territori de Catalunya han de tractar amb una cura especial qualsevol informació que afecti els infants o els adolescents, evitant difondre'n el nom, la imatge o les dades que en permetin la identificació, quan apareixen com a víctimes, testimonis o inculpats en causes criminals, llevat del cas que ho siguin com a víctimes d'un homicidi o un assassinat; o quan es divulgui qualsevol fet relatiu a llur vida privada que n'afecti la reputació i el bon nom".

Un estudi força interessant sobre transposició d'aquest i d'altres principis a la nostra legislació estatal i nacional, i amb algunes pautes d'interpretació, és el que ha fet Cristina Dietrich Plaza (2008), qui recorda,

"Pel que fa a la difusió de dades personals consistents en imatges o veus, la Recomanació fa especial esment a la necessitat de comptar amb el consentiment

de la persona afectada, sens perjudici del que disposa la Llei orgànica 1/1982, entre d'altres. Fora d'aquests casos, es recomana que la difusió d'imatges, estàtiques o dinàmiques, es faci només quan resulti justificat, prèvia ponderació de la necessitat de la mesura. En el cas que les imatges o veus es refereixin a menors, caldrà tenir en compte aquesta circumstància en realitzar la ponderació esmentada" (Dietrich,2008:110).

Podria fer-se una reflexió sobre el nivell de seguiment d'aquestes recomanacions en l'ús exhaustiu que es fa de les imatges de nens i nenes, sobretot per moure a la compassió i la solidaritat (fonamentalment econòmica) des de diferents organitzacions socials en les seves campanyes publicitàries per a recollir fons.

3. CONCLUSIONS: L'INTERÈS SUPERIOR DE L'INFANT.

La disminució generalitzada que han experimentat les adopcions internacionals des de 2004 (han disminuït en més d'un terç del volum d'aquell any) ha tingut diferents interpretacions, com es pot comprovar a l'estudi de les adopcions internacionals des de 1940 fet per P. Selman (2008). Deduir que això s'ha donat com a conseqüència d'un major respecte del principi de l'interès superior de l'infant, davant algunes denúncies de males pràctiques, pot ser una mica arriscat.

Sembla més aconsellable generalitzar una posició en la línia de la que ha assumit la UNICEF (2010) a nivell oficial, que defensa unes situacions de desenvolupament a tot el món on els fills puguin romandre a viure amb el seu pares, sense necessitat d'altres actuacions, com la de l'adopció internacional. Això significa reconèixer el valor i la importància de les famílies en la vida dels nens i que si les famílies necessiten ajuda per a cuidar els seus fills tenen dret a rebre-la. I que quan malgrat aquesta ajuda, la família d'un nen/a no està disponible, o no pot o no vol cuidar d'ell, les solucions basades en l'adopció han de fer prevaldre primer l'adopció al mateix país, i després la internacional. Però, fins que aquest desig es construeixi com a realitat social, no estaria encara de més recordar que,

"... l'imperatiu és tractar d'assegurar que les adopcions internacionals tan sols es porten a termini en el marc dels principis del Conveni de La Haia, amb plena consideració del principi de l'interès superior del nen/a, així com una major pressió per a que es realitzin adopcions obertes que permetin als nens i nenes mantenir amb orgull vincles amb el seu país d'origen i, quan sigui possible, amb la seva família de naixement" (Selman, 2008, para. 61)

I que cal fer aquests processos des del més escrupolós respecte a tots els drets dels infants: els de la pròpia imatge i la confidencialitat de les seves dades e identitat, també. Perquè no acabin convertint-se en mercaderies d'un mercadeig immoral i indignes en el que, a més, l'exposició i publicitat de les seves imatges es fa servir per a processos de selecció poc ajustats al respecte als seus interessos.

Bibliografia i referències utilitzades.

Doctrina

- Berástegui Pedro-Viejo, A. (2005). *La adaptación familiar en adopción internacional: Una muestra de adoptados mayores de tres años en la Comunidad de Madrid*. Madrid: Consejo Económico y Social Comunidad de Madrid (Premio 7ª Edición Premios del Consejo Económico y Social de la Comunidad de Madrid, 2004). Recuperat el 20 març de 2013, de http://www.sp.upcomillas.es/sites/redif/Lists/Actividades/Attachments/8/La_Adaptacion_Familiar.pdf
- Brancós Coll, I. (2008). *L'adopció internacional a Catalunya: un nou fenomen demogràfic?* Tesis Doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres. Departament de Geografia. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.tdx.cat/handle/10803/4991>
- Dietrich Plaza, C. (2010). Els drets dels menors en l'àmbit de la protecció de dades personals. En *Intercanvi de mirades sobre la Infància Recull d'articles del butlletí Inf@ncia (2008)* (pp. 107-111). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria d'Infància i Adolescència (Col·lecció Infància i Adolescència, núm. 3).
- Fonseca, C. (2013). «Guerra» en el ámbito de la adopción contemporánea: hacer frente a la realidad de los niños y niñas con necesidades especiales. *Newsletter. ADOPCIONES, FAMILIAS, INFANCIAS*. Núm. 39, mayo de 2012. Recuperat el 20 març de 2013, de http://ddd.uab.cat/pub/afin/afinSPA/afin_a2012m5n39iSPA.pdf
- Khabibullina, L. (2008). Los niños vienen de Siberia: estudios sobre la adopción internacional de Rusia a España. En *Diez años de cambios en el Mundo, en la Geografía y en las Ciencias Sociales, 1999-2008. Actas del X Coloquio Internacional de Geocrítica*, Universidad de Barcelona, 26-30 de maig de 2008. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.ub.es/geocrit-xcol/33.htm>
- Montserrat, C.; Casas, F.; Navarro, D. (2010). *Els acolliments familiars en l'àmbit internacional: el debat de la professionalització*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria d'Infància i Adolescència (Col·lecció Infància i Adolescència, núm. 5). Recuperat el 20 març de 2013, de http://www20.gencat.cat/docs/dasc/01Departament/08Publicacions/Coleccions/Infancia_i_adolescencia/num_5/acollimentsfamiliars.pdf
- Ocón Domingo, J. (2005). La adopción internacional en España. *Papers*, 77, 205-218. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.raco.cat/index.php/Papers/article/view/52756>

- Oliván Gonzalvo, G. (2005). La Perspectiva Sanitaria de la Adopción Internacional. En *La Adopción Internacional en Galicia. Materiales de la I Jornada sobre Adopción Internacional en Galicia*. Santiago de C.: Fundación María José Jove, 117-129. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.visualcom.es/olivian-pediatra/12.ARTadopcion&salud.pdf>
- Saclier, C. – SSI. (1999). La adopción internacional. Condiciones básicas, interés superior del niño y cooperación internacional. Ponencia presentada en el *Congreso organizado por el IIN*. Santiago de Chile – Marzo de 1999. Recuperat el 20 març de 2013, de http://ucrania.galeon.com/lIibres/Adop_Int_condiciones_basicas.pdf
- Selman, P. (2012). Tendencias globales en adopción internacional: ¿en el “interés superior de la infancia”? *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona: UB, vol. XVI, nº 395 (21). Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-395/sn-395-21.htm>
- Tovar, P. (1998). Procreación o adopción: encrucijadas entre el género, el poder y el parentesco. *Revista Colombiana de Antropología*, núm. 34, 92-123. Recuperat el 20 març de 2013, de http://www.icanh.gov.co/recursos_user//RCA_Vol_34/v34a04.pdf
- Yngvesson, B. (2012). Colocando al niño/a-regalo en la adopción internacional. *Scripta Nova Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 395 (5). Barcelona: UB. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-395/sn-395-5.htm>

Textos legals:

- CONVENCIÓN SOBRE LOS DERECHOS DEL NIÑO. Recuperat el 20 març de 2013, de www2.ohchr.org/spanish/law/crc.htm
- CONVENIO RELATIVO A LA PROTECCION DEL NIÑO Y A LA COOPERACION EN MATERIA DE ADOPCION INTERNACIONAL (1993). Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.hcch.net/upload/conventions/txt33es.pdf>
- Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www20.gencat.cat/docs/dasc/01Departament/08Publicacions/Ambits%20tematicats/Infancia%20i%20adolescencia/15llei14/QL-90.pdf>

Informes d'institucions:

- ICAA. Institut Català de l'Acolliment i l'Adopció. (2012). *Memòria estadística ICAA, any 2011*. Recuperat el 20 març de 2013, de http://www20.gencat.cat/docs/bsf/03Ambits%20tematics/01Acollimentsiadopcions/Acolliments/Estadistiques/memoria_estadistica_2011.pdf
- HCCH (Conferència de La Haia de Dret Internacional Privat, Oficina Permanent). (2008). *La puesta en práctica y el funcionamiento del Convenio de la Haya de 1993 sobre adopción internacional: Guía de buenas prácticas. Guía número 1*. Bristol: Jordan Publishing Limited. Recuperat el 20 març de 2013, de http://www.hcch.net/upload/adoguide_s.pdf
- MSSSI (Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. Dirección General de Servicios para la Familia y la Infancia). (2012). *Boletín de Datos Estadísticos de Medidas de Protección a la Infancia*, 14. Recuperat el 20 març de 2013, de http://www.msssi.gob.es/ssi/familiasInfancia/docs/Proteccion_14.pdf
- SSI/CIR. (Servei Social Internacional. Centre Internacional de Referència per a la Protecció del Nen en l'Adopció). (2009). *DERECHOS DEL NIÑO EN LA ADOPCIÓN NACIONAL E INTERNACIONAL Marco ético. Orientaciones para la práctica*. Cuaderno núm. 1. Recuperat el 20 març de 2013, de <http://www.iss-ssi.org/2009/assets/files/ethical-document/EthicalGuide/Ethical%20Guide%2004%20ESP.pdf>
- UNICEF. (2010) *La postura de UNICEF con respecto a las adopciones internacionales*. Recuperat el 20 març de 2013, de http://www.unicef.org/spanish/media/media_41918.html